

3

Stanovení účinnosti γ -spektrometru

Úkol

1. Proveďte energetickou kalibraci spektrometru pomocí radioaktivního zářiče ^{226}Ra .
2. V daném experimentálním uspořádání určete totální účinnost detektoru pro záření o energii 662 keV (zářič ^{137}Cs).
3. Pomocí radioaktivních zářičů ^{133}Ba , ^{152}Eu a ^{137}Cs určete píkovou účinnost detektoru v závislosti na energii.
4. Určete absolutní aktivitu vzorku pocházejícího z pouště, na níž byl proveden první jaderný výbuch (Trinity Site v Novém Mexiku).¹
5. Určete relativní (absolutní) intenzity nejsilnějších přechodů při rozpadu jádra ^{226}Ra .
6. Úkoly 2. a 3. zopakujte při vložení asi 2mm olova mezi zářič a detektor - nepovinné (závisí na čase).

Motivace

Ve většině experimentů, při nichž měříme γ -záření, potřebujeme stanovit nejen energii tohoto záření, ale i relativní, případně absolutní intenzity fotonů s danou energií. Jelikož účinné průřezy interakce fotonů s látkou závisí na energii dopadajícího záření, je i účinnost detektoru funkcí energie. Pro určení intenzity záření je tedy nutné znát závislost píkové efektivity detektoru (v našem případě polovodičového) na energii dopadajícího záření.

Absolutní účinnost detektoru závisí na

- vlastnostech detektoru – jeho velikosti, tvaru, materiálu z něhož je detektor vyroben a nemůžeme ji jako uživatelé přímo ovlivnit
- geometrii experimentu, již ovlivnit můžeme

Relativní účinnost je dána pouze prvním z těchto bodů a změnou geometrie ji ovlivnit prakticky nemůžeme.

Stanovení účinnosti detektoru

Stanovení závislosti píkové účinnosti na energii lze provést, známe-li vzájemné relativní intenzity fotonů o několika různých energiích. Známe-li intenzity absolutní, lze provést i “absolutní” kalibraci. U většiny zářičů používaných v praxi jsou absolutní intenzity jednotlivých přechodů známy. Pomocí třech zářičů – ^{133}Ba , ^{152}Eu a ^{137}Cs – také provedeme účinnostní kalibraci spektrometru, jehož záhladem je polovodičový detektor, v energetickém rozsahu přibližně 100 – 1500 keV.

Při vlastní účinnostní kalibraci bychom měli vzít v úvahu některé “parazitní” efekty, které působí na plochu píku odpovídajícímu měřenému γ -záření. Konkrétně by se měli korektně započítat.

- *sumační efekty*, kdy do píku, který analyzujeme přispívají namísto jednoho přechodu takové dva přechody, jejichž součet energií je roven energii sledovaného přechodu.

¹ Vzorek z Trinity Site byl věnován doc. Jiřím Podolským.

- tzv. "veta", to jest současná detekce více γ kvant pocházejících z jednoho radioaktivního rozpadu. Tento proces je následkem toho, že doba života excitovaných stavů populovaných při radioaktivním rozpadu je velice krátká ($\lesssim 10^{-8}$ s) – menší než časová rozlišovací schopnost detektoru (asi 10^{-6} s).

Tyto efekty se dají velice přesně spočítat, známe-li totální a píkovou účinnost detektoru a rozpadové schéma zářiče. Pokuste se v rámci zpracování vliv těchto jevů alespoň odhadnout.

Dalším efektem ovlivňujícím plochu píku je samoabsorpce záření ve vzorku. Samoabsorpce je opět závislá na energii záření a může se projevit zejména u zářičů s velkým protonovým číslem Z (vysvětlete) a poměrně velkým objemem, což ovšem není náš případ.

Poznámky k měření

Po provedení energetické kalibrace změřte nejprve pozadí (1200 s) a poté postupně (každý samostatně) všechny zářiče (1000 s). Při výpočtu totální účinnosti nezapomeňte odečíst pozadí.

Píkovou účinnost η můžete, pokud znáte počet emitovaných γ kvant, určit ze všech naměřených bodů najednou.

Závislosti, kterými se obvykle prokládají účinnosti detektoru jsou:

$$\log \eta = \sum_{i=0}^k a_i (\log E_\gamma)^i \quad (1)$$

případně

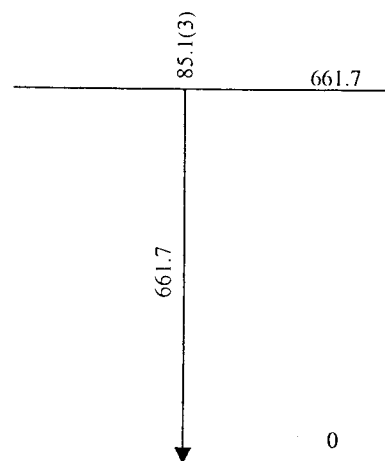
$$\eta = \sum_{i=0}^k \frac{a_i}{E_\gamma^i} \quad (2)$$

kde a_i jsou neznámé koeficienty. Program, pomocí kterého proložíte tyto závislosti naměřenými daty je k dispozici u úlohy.

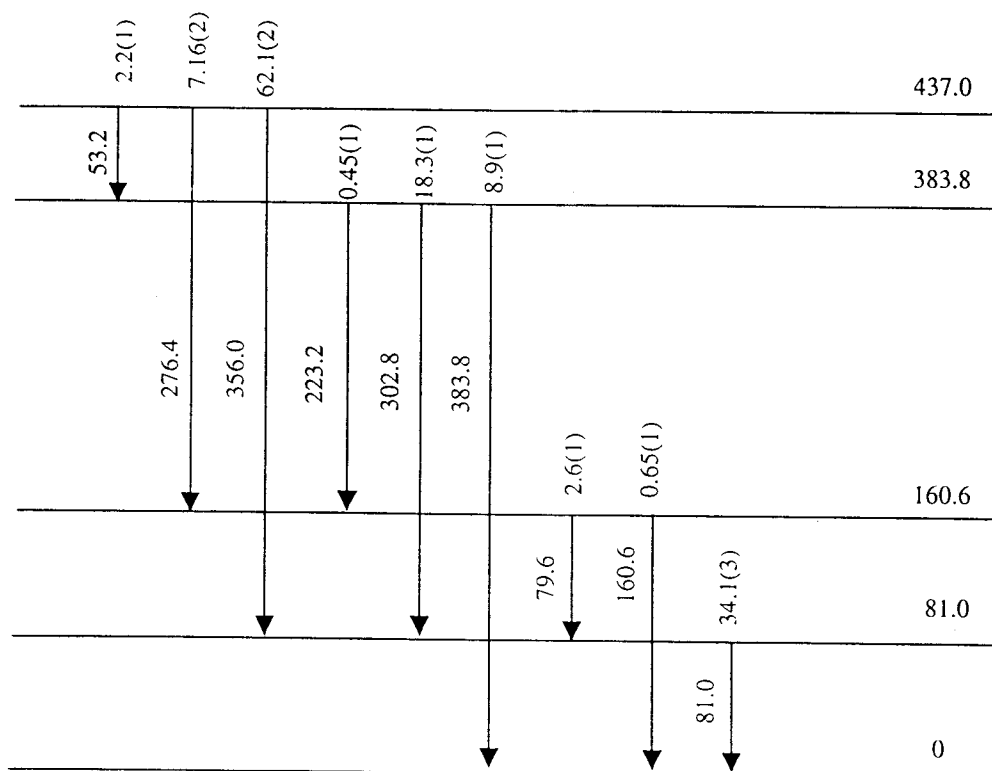
Zářič ^{133}Ba se rozpadá ve 100% případů (β^+) na ^{133}Cs , zářič ^{137}Cs také ve 100% případů (β^-) na ^{137}Ba a zářič ^{152}Eu se rozpadá v 72% případů K-záchytem na ^{152}Sm a ve zbylém počtu případů (β^-) na ^{152}Gd . Intenzity jednotlivých γ přechodů na 100 β rozpadů jsou uvedeny v příložených rozpadových schématech.

zářič	$T_{1/2}$ [y]
^{133}Ba	10.74
^{137}Cs	30.17
^{152}Eu	13.33

Tabulka 1: Poločasy rozpadu používaných radioaktivních zářičů

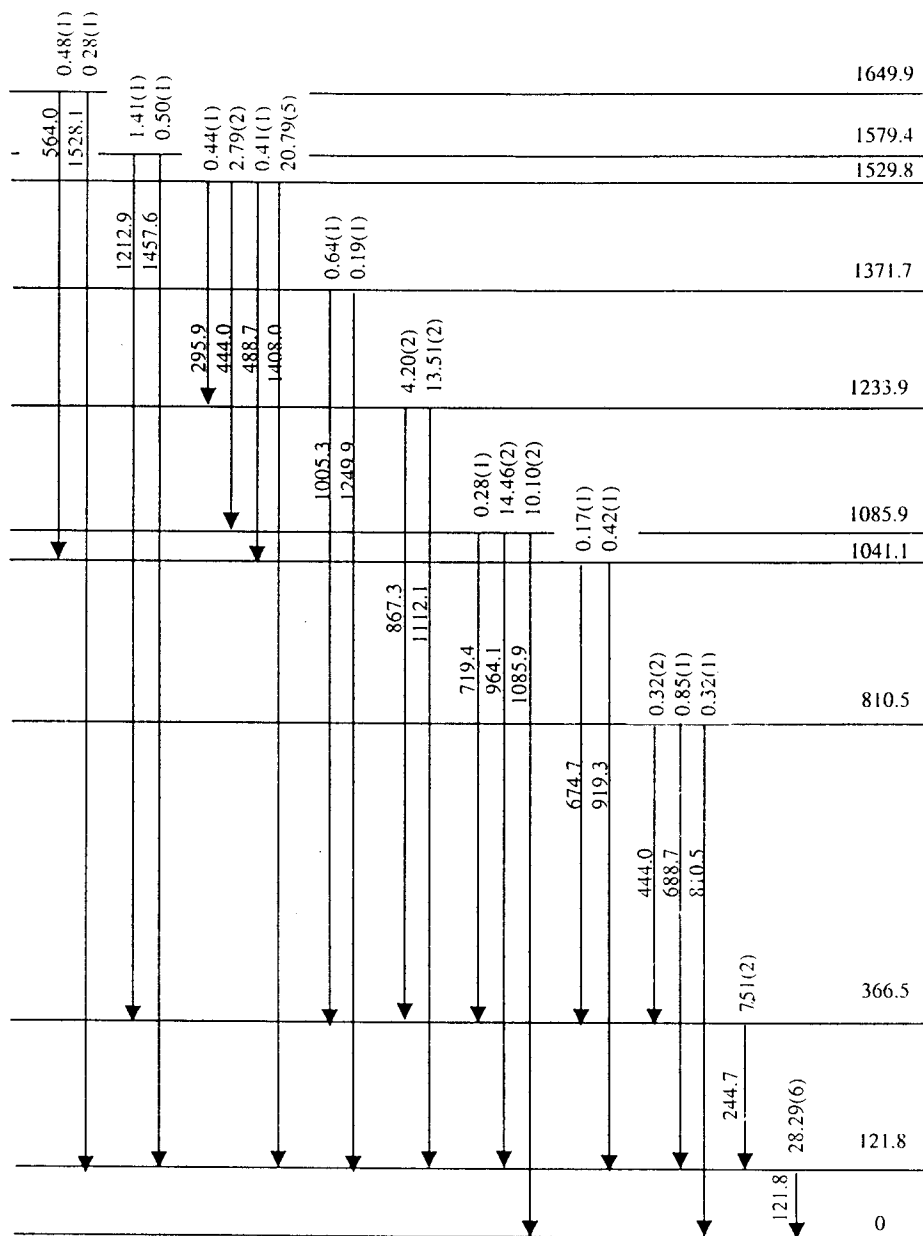

Obrázek 1: Rozpadové schéma ^{133}Ba .

Obrázek 2: Rozpadové schéma ^{137}Cs . U přechodu je uvedena jeho energie v keV (po pravé straně šipky) a intenzita na 100 β rozpadů.

Obrázek 3: Rozpadové schéma ^{152}Eu .

Obrázek 4: Rozpadové schéma ^{152}Sm .

